

Beteckning: Rel C ht 2003:3

Institutionen för humaniora och samhällsvetenskap

Skogsråets samband med Freyja

Sara Duppils Krall
Oktober 2003

C- uppsats, 10 poäng
Religionsvetenskap

Religionsvetenskap C
Handledare: Olle Sundqvist

Förord

När jag växte upp tillbringade jag somrarna i min farmor och farfars stuga djupt inne i dalaskogen. Min farmor tog ofta med mig ut på äventyr i skogen, lärde mig alla djur, insekter samt växters namn. Det var också hon som introducerade mig i naturväsen och skogsråets värld. Farmor berättade, att om man gick i skogen ensam kunde man möta skogsrået. Hon lockade med sig människor djupt in i skogen för att sedan vända ryggen till (vilken var identisk med en urholkad rutten stubbe) och försvinna. Träffade jag på skogsrået, berättade farmor, var ett säkert. Jag skulle gå vilse och antagligen aldrig hitta hem igen. Hon berättade även att om jag mötte en kvinna i skogen, skulle jag ta mig ”en riktig titt” på henne, för om det var skogsrået jag hade mött kunde jag skönja en rävsvars på kvinnan. Efter dessa berättelser tittade jag som liten flicka alltid extra misstänksamt på mossiga, murkna stubbar i skogen, vilka jag i skymningen, tyckte mig se andas och röra på sig.

Många år har gått sedan farmor berättade om skogsrået för mig men sägnerna har levt kvar i mitt minne. Dessa klara minnen från min barndom resulterade i att jag under mina studier i fornnordisk religion, tyckte mig känna igen skogsrået i den fornnordiska fruktbarhetsgudinnan Freyja till gestalt, karaktär samt funktion. Det är denna samhörighet mellan Freyja och skogsrået jag kommer att undersöka i denna uppsats.

Innehåll	Sida
1. Introduktion	5
1.1 Tidigare forskning om skogsrådet	6
2. Allmänna aspekter beträffande skogsrådet och Freyja	9
2.1 Skogsrådet	9
2.1.1 Skogsrådets svans	10
2.1.2 Skogsrådet med urholkad rygg	10
2.1.3 Skogsrådets skratt	10
2.1.4 Skogsrådet och djuren	11
2.1.5 Skogsmannen	11
2.1.6 Det amorösa skogsrådet	12
2.1.7 Åskan	12
2.1.8 Offer till skogsrådet	12
2.1.9 Skogsråbenämningar	13
2.1.10 Skogsrån i andra länder	14
2.2 Freyja	16
2.2.1 Freyja som völva	17
2.2.2 Freyjas funktion som krigs- döds gudinna	18
2.2.3 Freyjas färdmedel	18
2.2.4 Freyjas make Od/Oden	19
2.2.5 Freyjas samband med diserna	19
2.2.6 Benämningar på gudinnan Freyja	19

2.2.7 Offerlundar och offerträd	20
3. Komparativ undersökning av skogsrådet och Freyja	21
3.1 Freyja och skogsrådets gestaltning, karaktär samt funktioner	21
3.1.1 Gestalt samt karaktär	21
3.1.2 Funktion	22
3.1.3 Högtider	22
3.1.4 Offer	22
3.1.5 Lucia, mor till skogsrådet	22
3.1.6 Odens jakt	23
3.1.7 Jämförelser av Odens jakt	24
3.1.8 Skogsrådets svans och Freyjakulten	24
3.1.9 Skogsråbenämningar	25
4. Sammanfattning	26
Litteratur	27

1. Introduktion

Syftet med denna uppsats är att undersöka eventuella samband mellan skogsrådet och den fornnordiska fruktbarhetsgudinnan Freyja. Metoden jag använt mig av är en litteratur- och källstudie. I litteraturen om skogsrådet är källorna folkloristiska samt sekundära emedan de fornvästnordiska källorna om Freyja är direkta primärkällor. Informationen om Freyja och skogsrådet har jag sammanställt samt gjort en komparativ undersökning om. Den första delen av uppsatsen är separata allmänna aspekter gällande skogsrådet och Freyja. Då den folkloristiska forskningen om skogsrådet är relativt ny, är materialet om skogsrådet främst från 1800-talets början till 1800-talets slut. I den andra delen av uppsatsen granskar jag fakta från den första delen komparativt samt sammanställer resultaten.

Jag kommer nedan att redogöra för den tidigare folkloristiska forskningen gällande skogsrådet. Men först ska jag presentera min egen position; tidigare forskningar om skogsrådet har förbigått möjligheten att skogsrådet kan grunda sig på förkristen religion. Den förkristna gudinna jag kommer att jämföra skogsrådet med är fruktbarhetsgudinnan Freyja. Jag har endast vid ett tillfälle i litteraturen funnit Freyja nämnas i samband med skogsrådet. Men då för att i litteraturen påvisa att skogsrådet och Freyja *inte* har något samband.

”Skogsrådet har varit föremål för offer, men detta representerar blott ett slags lägre kult, varför t. ex. skogsrådet och den fornnordiska mytologiens kvinnliga gudomligheter (särskilt då Fröja) synas tillhöra två helt skilda föreställningsområden.”¹

Skogsrådet och Freyja har ett flertal samfälliga drag i persongestaltningen, karaktären samt i funktionerna. Jag ska i uppsatsen påvisa att skogsrådets karaktär kan grunda sig i den fornnordiska fruktbarhetsgudinnan Freyja.

De äldsta teorierna om skogsrådets ursprung har en tydlig religiös prägel. De folkloristiska forskarna lade senare fram tre aspekter på skogsrådets ursprung; Hallucinations/illusionsteori, teorin om de avlidnas andar samt den animistiska teorin. Jag ska nu påvisa dessa fyra olika teorier samt avsluta introduktionen med att lägga fram min teori om att skogsrådet kan härstamma från förkristna förhållanden.

¹ G. Granberg, 1935, s. 152-159

1.1 Tidigare forskning om skogsrådet

Sägner om skogsrådet tros ha växt fram efter religionsskiftet. Kyrkans syn i Sverige gällande föreställningen om skogsrå har varit varierad under epokerna.² Då protestantismen blev allmän introducerades avrättning för ”*oloflig beblandelse*” med naturväsen, då dessa sågs som djävulens hord.

Kyrkans hårda åtgärder mot folktron beskrivs ha fått motsatt verkan hos allmogen då husförhör, rättegångar samt bibelläsning gjorde föreställningen om naturväsen levande genom att dessa synliggjordes. Det är troligt att *Svebilus Katekes* har varit av störst betydelse för allmogen gällande legitimeringen av naturväsen. Ett exempel på detta är en fråga från katekesen: ”*Huru och påh wad sätt skeer sådan afgudadyrckan?*” Står svarat: ”*På åthskilligt sätt: Såsom då man tillbeder solen / månan / och himmelens hähr; Änglar / afsomda helgon - - eller / söka hielp af deifwulen och hans wercktyg / såsom trollpackor / löffjerskor / skogsrå / siörå / tomtegubbar / och mera sådant.*”³ Även i senare skogsråuppteckningar finns det hänvisning till ovanstående katekesstycke. Stycket har bland annat används av en insändare till tidningen *Posten* 1769 där en kvinna anser sig hitta stöd för skogsrådets existens i nämnda text.⁴

Hyltén-Cavallius har nedtecknat hur man i folksägnerna trott att naturväsendena uppkom utifrån ett kristet perspektiv. Dessa sägner uppger att då Lucifer och hans anhang kastades ut från himlen landade många av dessa på jorden och blev till naturväsen.

”*Om Lucifers släkte uppkom nu den sägen att då – efter bibelns lära – Lucifer och hanns anhang nedstörtades från himlen, så föllo icke alla ned i helvetet, utan många föllo i havet och på jorden. De som då föllo i vatten, blevo till Havsfruar, Sjørån, Neckar, Elvar, Vatten-elvor och Kallebäcksjungfrur. Av dem som föllo ned på jorden, togo några sin boning i skogen och blevo till Skogsrån, Skogssnuvor, Skogstroll, andra i bergen, och blevo Bergrån, Bergatroll, andra i rör (stenskravel) och under träd, och blevo Älvor och Vättar, andra i husen, och blevo Tomtar eller Tomtegubbar. Men hos dem alla, evad och evar de äro, lever hoppet om förlossning på domedagen, och de längtar till denna dag, som en gång skall bliva deras befrielse. Enligt en annan folksägen, hände det, att när vår Herre gick omkring nere på jorden och skapade all världen, passade djävulen sitt ram och steg upp i himmelen. Där satte han sig på stolen och skop mång sinom tusen andar. När så vår herre vänd igen till himmelen, drev han dem alla ut. Då nedföllu de som ett regn, i hav, på berg och backar, och hava allt sedan varit till en förvillelse för människan*”⁵

I en uppteckning från Norrland, (Liden, Medelpad, 1930) berättas om en allmän teori rörande naturväsendenas uppkomst.

”*Var Adam, innan han fick Eva till hustru, gift med Lucia. De båda fick en hoper barn, så många, att Lucia rent av skämdes för dem. Då hon så väntade besök av vår Herre, gömde hon undan hälften av dem, så att vår Herre inte skulle få se dem. Men ingenting kan ju vara fördolt för vår Herre. ”Var har du alla dina barn, Lucia?” frågade han. – ”O, Herre! Jag har inte fler än dom du ser...”-”Ack, Lucia! Du har dubbelt så många. Hälften har du gömt undan för människors blickar, och gömda skall de också vara för evärdliga tider!” Det är*

² L. Levander, 1923, s. 137ff

³ O. Svebilus, 1714, s. 6ff

⁴ *Posten*, d. 22 mars, 1769

⁵ G. O. Hyltén-Cavallius, 1921-22, s. 128

*avkomlingar av dessa gömda Lucias barn, som nu utgör skogsrån, bergsrån och alla andra osynliga väsen, som världen är full av.”*⁶

En av orsakerna till skogsråsågnernas expanderings bland allmogen tros vara dess pedagogiska funktion vilket i sin tur predisponerade för illusioner och hallucinationer. Det finns teorier som förklarar skogsråets uppkomst utifrån illusioner och hallucinationer.

Illusioner, drömmar och hallucinationer lappar lätt över varandra, detta resulterar i att det är svårt att veta vilken faktor som är aktiv vid upplevelsetillfället.

Illusionsteorin om skogsråets uppkomst grundar sig på människors sinnesvillor, att tycka att något man ser liknar någonting annat t.ex. att ett uppspänt lakan kan i mörker se ut som en vålnad. Dessa illusioner (synvillor) samt hörselillusioner tros vid upplevelsetillfället beblandas med traditionsstoff gällande skogsrået. Detta resulterade i en förstärkt traditions-spridning varje gång någon tyckte sig se ett skogsrå i skogen, när de i verkligheten kan ha sett t.ex. rester av stubbar och nedfallna träd. Detta tros vara förklaringen till föreställningen om skogsråets urholkade rygg.

Hallucinationer är att se något som inte finns eller andra kan se, och uppfattas av nutidens människor som ett sjukdomssymtom. För allmogen kan man dock föreställa sig att hallucinationerna upplevdes som en övernaturlig verklighet. Hallucinationerna blandade med upplevarens traditionsstoff påverkade traderingen om skogsrået vidare.⁷ En av de troligtvis vanligaste hallucinationerna gällande skogsrået är hallucinationer med erotiska motiv. Detta tema är dock inte ovanligt vid hallucinationer. Redan vid antiken berättades det om erotiska upplevelser benämnda *succubus* och *incubusdemoner*.⁸ Succubusdemoner samt incubusdemoner beskrivs vara upplevelser vilka ej grundats på en redan färdigkonstruerad väsentradition. Dessa upplevelser förklarades bero på ”*en viss abnormitet i vederbörandes nervliv*”. Skogsrået uppvisar till viss del ha karaktär av en succubusdemon vid tillfällen då skogsrået lockar till sig män vilka inte kan förmå sig att lämna henne.

Trots succubusdemonstionsterorin är påtaglig kan man inte förklara skogsråets uppkomst med denna teori. Det erotiska inslaget i skogsråeföreställningen var ursprungligen mindre framträdande och har troligtvis expanderat i samband med de ensliga skogsrelaterade arbetsplatserna. Illusion samt hallucinationsteorin verkar ha skogsråmotivet som förutsättning för upphov av skogsråupplevelser. Hallucinationsteorin eller illusionsteorin verkar inte vara grunden till att skogsråeföreställningen existerar.

Ett flertal forskare anser emellertid att skogsråeföreställningen är ett utslag av animism (naturbesjälning). Ett ofta nämnt motiv gällande skogsråeföreställningen i animismteorin är den tidigare nämnda urholkade ryggen.

*”På samma sätt som de i skogen levande djurråna strävar också skogens själ eller skogsrået att låna drag, som erinra om människan. Vid eftersträvandet av likheten med människan kan det likväl icke hemlighålla sitt ursprungliga väsen. - - - den skandinaviska ”skogsrået” är fram till en vacker och vän kvinna, men hennes ryggsida är täckt med granris, eller också är hon, sedd bakifrån, som en murken stubbe, ett risigt träd, en ruska eller en trädgren.”*⁹

Denna teori anser jag inte hålla då skogsråets brukligaste visibla gestalt är en vacker kvinna. Den urholkade ryggen eller svansen förefaller enligt sägnerna vara ett sätt att påvisa samt understryka skogsråets väsenkaraktär.

⁶ G. Granberg, 1935, s. 260

⁷ C. W. von Sydow, 1925, hf. 1, s. 6ff

⁸ C. W. von Sydow, 1925, hf. 2, s. 5ff

⁹ J. de Vries, 1934, s. 117ff

M. Haberlandt, 1928, s. 155ff

En annan teori är att skogsråföreställningen grundar sig på en föreställning om att skogsrån är de avlidnas andar.

”Både skogsjungfrun och sjöjungfrun skildras som ihåliga skepnader. Framtill synas de vackra, men sedda bakifrån likna de vanligtvis ett tråg. Stundom liknas den bakre sidan vid en trögrep eller en brandstake, vilken anger en avsmalning även i den andra dimensionen. En motsvarande föreställning ha de svenskspråkiga österbottningarna om de avlidna, vilkas gestalt framtill är som en vanlig människa, men från sidan så tunn som ett blad.”¹⁰

Då den urholkade ryggen tros vara ett skapat sägenmotiv med ursprung i den södra delen av Sverige. I andra landsändar av Sverige troddes skogsrået ha svans. Jag anser att man inte kan grunda teorin om de avlidnas andar på nämnda skogsråföreställning. Enligt uppteckningar om skogsrået framkommer att man med liknelsen med den urholkade ryggen inte avsåg att behandla skogsråets transpars utan pålysa skogsråets skönhet i kontrast till ryggen, vilken avslöjar att hon inte är en mänsklig kvinna utan ett naturväsen.

¹⁰ K. Krohn, 1922, s. 44

2. Allmänna aspekter beträffande skogsrådet och Freyja

2.1 Skogsrådet

Skogsrådet beskrivs i sägnerna vara ett vackert kvinnligt naturväsen. Skogsrådet framställs med långt böljande hår vilket funktion är att täcka hennes oangenäma baksida/svans. Skogsrådet beskrivs ha stora bröst, vilka hon kastar upp på axlarna när hon springer för att inte hindras av dem. Skogsrådet skildras även som halvklädd eller naken.

I skogsråssägnerna berättas det att skogsrådet var skicklig på att förvända synen för människor, skifta hamn samt anta gestaltlöshet. Skogsrådet beskrivs även anta gestalten av en välbärgad dam, en gammal gumma eller upplevarens maka. Att skogsrådet antog makans gestalt för män eller förvände synen för upplevaren troddes vara en relativt vanlig företeelse. Grunden till detta förklarades med att skogsrådet ofta blev förälskad i män och för att förmå förföra dem, antog makans gestalt.

”En dräng låg i skogen och kolade, så en kväll får han besök av, vad han trodde, sin fästmö. Då han och fästmön ”sällskapet” i kojans en längre stund, skulle hon gå hem, men då drängen såg henne gå ut i dörren, såg han till sin häpnad, att hon hade svans. Han förstod då, att det var ”skogsråa”. Sedan hade hon honom i sitt våld.” O.G. Olsson (Närke, Nysund 1927)¹¹

Som jag nämnde tidigare antogs skogsrådet även kunna anta djurhamn. Djurhamnen sades skifta beroende på det geografiska områdets förnämaste jaktbyte. De aktuella djuren beskrevs i samband med skogsrådet som osårbara eller fredade djur. Den jägare som försökte skjuta skogsrådet när hon antagit djurhamn, kunde enligt sägnen själv bli träffad av det avfytrade skottet. Skogsrådets hamnbyte är sällan närmare specificerat, skogsrådet beskrivs endast byta hamn utan att det påpekas till vilken. Djurhamnen var troligtvis en tillfällig uppenbarelseform, då den vanligaste föreställningen om skogsrådets gestalt sades vara hennes gestaltlösa form. Det gestaltlösa skogsrådet skildras vara osynligt och förklaras närmare som en mystisk kraft vilken kan förnimmas genom en känsla av stark närvaro.¹²

I gestaltningen av skogsrådet förekommer två huvudmotiv gällande skogsrådets baksida; svansen och den urholkade ryggen, vilka båda är utmärkande drag för det nordiska skogsrådet. Dessa två typer av gestaltnömotiv är geografiskt orienterade samt gränserna relativt starka.

¹¹ G. Granberg, 1935, s. 243-250

¹² G. Granberg, 1935, s. 74, 90-94

2.1.1 Skogsråets svans

Skogsråets svans beskrivs varierande. Dock är de frekventaste föreställningarna hästsvans, rävs svans eller bara ”svans” utan närmare definiering. Svans föreställningen är brukligast i följande områden:

Götaland
Sydöstra Svealand
Norra Bohuslän
Värmland
Närke
Nordligaste Östergötland
Västra Södermanland
Västmanland
Nordöstra Uppland
Österbotten
Dalarna
Gästrikland

I de båda sistnämnda landskapen har dock svansföreställningen en avtagande frekvens men smälter samman med urholkad stubbemotivet. Svansenmotivet förekommer även i Norge med anslutning till norra Bohuslän, Värmland och Dalarna.

2.1.2 Skogsrået med urholkad rygg

Urholkade ryggen motivets framställning är mycket bred. Därför har jag valt att endast vidröra de vanligaste beskrivningarna så som jämförelsen med en urholkad rutten stubbe. Även liknelser med ett baktråg samt en grep förekom ofta. Den varierande mängden utformningar av skogsråets urholkade rygg har troligtvis uppkommit spontant inom respektive område för att därefter bli en fast folketro.

Föreställningen om den urholkade ryggen finns främst i Danmark, Skåne, Bohuslän (större delen), Västergötland och Småland

Motivet till ovanstående skogsrågestaltningar tros ha haft till uppgift att påvisa skogsråets icke mänskliga drag.¹³

2.1.3 Skogsråets skratt

Skogsråets skratt beskrivs vara klingande och vackert. Vid de tillfällen skogsrået antog sin gestaltlösa form var det ofta genom hennes skratt man blev varse henne.

”Det var en kolare, som höll på att kola vid Norska gränsen. Han hade hört namnet sitt ropas i flera nätter. Till sist svor han till och frågade vem det var som ropade. Då skrattade det i skogen och i det samma fattade milan eld. Han skyndade upp för att släcka den. Då föll han i elden. Andra som voro i närheten skyndade till för att dra upp honom, men han var inte vid liv. Det fick han till straff för att han hade svurit på skogsrået.” C.J. Eckerman, f. 1861 i N. (Dalsl, Nössemark 1932)¹⁴

¹³ G. Granberg, 1935, s. 70-79

¹⁴ G. Granberg, 1935, s. 101-104

2.1.4 Skogsrådet och djuren

I sägnerna nämns det ofta att djuren är skogsrådets boskap. Björnen benämns av skogsrådet som *gris*, *storgalt*, *hund* eller *storoxe* samt tjädern som *vinvorn*. Älgoxen, vilken skogsrådet sades använda som riddjur lystrade till *storbrinn*. Enligt folktron kunde man vid en närmare granskning av älgoxar se skogsrådets ridsadel.

Skogsrådet beskrivs vårda djuren i skogen hon råder över. Den som var vänlig samt uppträdde respektfullt mot skogsrådet kunde erhålla en stor belöning, ofta i form av guld eller framgång i jakten. Den som emellertid uppträdde respektlöst gentemot skogsrådet eller djuren sades kunna möta olyckor eller inte kunna fälla djur i framtiden. Ett exempel på vad som troddes kunna hända med jägare som var respektlösa mot skogsrådet återges i en berättelse från Rödeby i Blekinge. Händelsen utspelade sig på valborgsmässoafton (valborgsmässoafton sades vara skogsrådets heliga dag och alla djur fredade) då en man trots många varningar begav sig ut för att jaga orre. Mannen beskrevs se orrar överallt, men han missade dessa ideligen då han försökte fälla dem. När mannen jagat i många timmar förstod han att skogsrådet hade påverkat situationen. Efter den dagen berättas det vara ytterst sällan mannen fällde ett byte.¹⁵

2.1.5 Skogsmannen

I vissa delar av Sydsverige finns det enligt folktron även ett manligt skogsrå, vilken går under benämningarna skogsmannen, bajom, hulte, jonte och skogsråden.¹⁶ Skogsmannen framställs vara en jämförelsevis obetydlig bifigur till skogsrådet trots att skogsmannen beskrivs fylla samma funktioner som skogsrådet, bortsett från den erotiska aspekten. Det finns inga uppgifter om att skogsmannen har urholkad rygg, vilket annars är en vanlig skogsråföreställning i de områden där skogsmannen troddes förekomma.

Eftersom det endast finns en liten tradition kring skogsmannen, har detta resulterat i att uppteckningarna om skogsmannen är förhållandevis få jämfört med uppteckningarna om skogsrådet. Ett par uppteckningar som jag funnit var följande:

”Vid Attusa ligger en gammal källa med stora stenar runt omkring. Här brukade alltid skaumannen och skausnuvan hålla till och många hade sett dem här. Men på skausnuvan var baken ihålig och liknade ett baktråg.” Borg, f. 1876 (Skåne S:t Olof 1927).

Skogsmannen beskrivs i ett flertal sägner med funktionen som skogsrådets make.

”Hos morfar skomannen och skosnuan alltid hålla till. Morfar hade en ko, som skulle kalva, de väntade på det var dag, och så en kväll kom skomannen in i stugan och sade: Koen har kalvat. Han brukade varsko, om det var något, så de rusade ut i stallet allihop, men där låg koen och tuggade gräs. – När de kom tillbaka mötte de skomannen och skosnuan i förstuan och skosnuvan hade ett nyfött barn på armen. Det hade hon fött inne (i) stugan, medan de voro ute. Och hon var det vackraste fruntimmer min morfar hade sett, men på ryggen skulle hon se ut som ett tråg, så den vågade hon aldrig visa.” Karin Bjelk (Skåne 1927).¹⁷

¹⁵ G. Granberg, 1935, s. 105-116

¹⁶ G. O. Hyltén-Cavallius, 1921-1922, s. 207

¹⁷ G. Granberg, 1935, s. 95-100

2.1.6 Det amorösa skogsrådet

Skogsrådet beskrevs i folktron ha amorös karaktär ha lätt att förälska sig i män. Männen i sin tur beskrevs vara lätt förförda av skogsrådet. Männens lättsinniga beteende gentemot skogsrådets inviter antogs till stor del grundas på hennes trollbindande skönhet. Skogsrådets samvaro med männen beskrevs även vid flera tillfällen resulterat i graviditet.

Vid de tillfällen skogsrådet skiftade hamn till makas gestalt för att förföra männen berättades det ibland att skogsrådet avslöjade sig genom att säga *"Nu lurade jag allt kristet blod"* och därefter försvinna från mannen skrattande.

De män skogsrådet sökte förföra, står enligt sägnerna ofta emot hennes lockelser. Det påpekas dock att mannen efter att haft samlag med skogsrådet alltid längtade tillbaka till henne, detta beskrivs resultera i att mannen blev inåtvänd och besynnerlig resten av sitt liv.¹⁸

2.1.7 Skogsrådet och åskan

Åskan och blixarna är enligt sägnen skogsrådets värsta fiende. Skogsrådet beskrivs förföljas av åskan samt dödas av blixarna. Åskan sägs vara anledningen till att skogsrådet närmast slutat existera.

"I Gårdsby va dä en gång en käring, som satt å sydde i en stuga å hade dörren öppen. Hon hade lagt saxen på tröskeln. Rätt som dä va så kom dä en skogsråva farande förbi, å hon sa: "Ta bort klipparn". "Nä klipparn får ligga", sa kärringen, å då fortsatte skogsråvan. Si hade hon tat bort saxen, då hade skogsråvan kommit in i stugan. En stund efteråt hördes ett skott, å sen kom Oden riannes förbi mä skogsråvan. Si då hade han kanveta skotet na." Anna Maria Persson, f. 1852 (Smål, Dädesjö 1929)¹⁹

2.1.8 Offer till skogsrådet

Människor offrade till skogsrådet för beskydd och välgång. Jägare kunde offra lite kött, kolaren lite kol. Offer brukade även läggas på stubbar till skogsrådet.

Ytterligare anledningar att offer till skogsrådet förekom tros ha varit då man behövde hjälp med att hitta bortsprungna djur, vakta djuren, eget beskydd samt hitta i skogen. Andra exempel på vad som kunde offras till skogsrådet är tygbitar, salt, mynt, mat och tobak. Det hände även att offerstubbar bekläddes med kransar samt att blommor eller björkris lades ut runt om. Även offerträd fanns till skogsrådets ära:

"Till Kulla ägor i Ökna socken hör en "utskog", som gränsar i till tällarp i Alsheda sn. Där finnes eller har funnits en märkvärdig gran, kallad "lustig gran", hvars grenar på alla sidor räckte ner till marken. På ena sida fanns dock en "dörr". Under denna gran säges skogsrå haft sitt tillhåll för femtio år sedan. Där var alltid städad och fint och folket brukade gå dit och offra. En i närheten boende gubbe, som hette Isak Elg, troddes allt ha lite med skogsrån att göra. Det fanns t.o.m. de som sade att denne gubbe både städade under "lustig gran" och tog offren där. En person, som varit tillsammans med gubben, visste dock berätta, att denne en natt fått stiga upp och ro skogsrån över den förbiflytande Emån." A.G. Johansson (Smål, Alседа)

¹⁸ G. Granberg, 1935, s. 243-250

¹⁹ G. Granberg, 1935, s. 202-204

I ovanstående stycke beskrivs inte bara offer utan även en fast offerplats, vilken man vårdade och höll ren för skogsrådet.

2.1.9 Skogsråbenämningar

Jag kommer här att presentera olika skogsråbenämningar samt var de var brukliga.

Rånda, Råhanda, Råanda, Skogsråda, Skogsrå

Dalarna, Östergötland, Närke, Värmland, Dalsland, Bohuslän, Halland, Småland samt Öland. Rånamnen betyder ”rådande” och ”härskande”.²⁰

Skogsfriu

Gästrikland, Småland, Åland, Bohuslän, Uppland, norra Sörmanland samt södra Östergötland. Detta namn användes troligtvis som en artighetsgest gentemot skogsrådet.

Skogsjungfru

Östergötland samt Gästrikland.

Liksom skogsfriu är detta en vördnadsfull benämning för skogsrådet.

Trollkärningen

Gästrikland och Hälsingland.

Trollkärningen menas i detta fall inte som någon nedsättande benämning, vilket man lätt kan tro. Betydelsen i detta fall är ”kvinnligt väsen med skogsråkaraktär”.

Skogskärning

Jämtland, Härjedalen samt angränsande områden i Norge.

Benämningen tros syfta på en viss fruktan för skogsrådet.

Landa, Landkärningen

Luleå älven

Jag har inte funnit någon betydelse av dessa benämningar.

Skogsnuva

Skåne, Blekinge samt södra delarna av Halland och Småland

Ursprungsbetydelsen av detta namn är ”slamsa” och/eller ”som håller till i skogen”. Namnet på skogsrådet framställs som delvis skämtsamt men även nedlåtande.

Skogstippa

Östra Småland.

”Tippa” är dialektalt för höna. Ordet *tippa* användes ofta som benämning på en skenviktig och löjlig kvinna.²¹

Skogela, Skogla

Västergötland på halvön Kållandsö.

Dialektalt - skogsrådet.²²

²⁰ L. Levander, 1923, s. 144

²¹ E. Hellquist, 1920, s. 22

²² S. Landtmanson, 1905, s. 25ff

Torspjäska

Gotland.

Det beskrivs finna många sägner om Odens jakt. Åskan förföljer i några av dessa sägner Torspjäsken. Asen Tor är bland annat förknippad med åskan; och innebörden av ordet pjäska är nästintill synonymt med ”slamsa”, ”enfaldig”, ”sölig människa”. Betydelsen av benämningen blir ungefär samma som *skogsnuva*.²³

Grankotte-Kari, Trasåsafröken, Talle-Maja, Lomtjärnsfrun, Korumpa-Kersti m fl.

Detta är lokala eufemistiska namn som förekommer främst i Närke och Värmland.

2.1.10 Skogsrån i andra länder

Skogsrå är ett väsen som före kommer i många kulturer, dock är det svensk/norska utmärkande. Det Finska skogsrådet *metsänhaltia* är synonymt med den Estländska *metshaljas*, vilka till stor del påminner om det ryska skogsrådet *ljeski*. De danska skogsråna *ellefolket* har vissa likheter med den sydsvenska skogsråföreställningen. Jag har nedan tagit med olika länders skogsråföreställningar för att kunna påvisa det svensk/norska skogsråets säregenhet.

Norges skogsrå

Benämningen skogsrå är i Norge begränsad till området kring Oslofjorden upp till Röros, utanför nämnda område kallas skogsrådet för *huldra*. Det norska skogsrådet är identiskt med det svenska.

Danmarks skogsrå

I Danmark kallas skogsråsläktet för ellefolket. Föreställningen om ellefolket beskrivs utgöras av både manliga och kvinnliga väsen samt barn och vuxna som aktörer. Kvinnorna av ellefolket beskrivs liksom det svenska skogsrådet som ett amoröst skogsväsen. Ryggen beskrivs likna en urholkad ruten stubbe.

Finlands och Estlands skogsrå

Det estländska skogsrådet omnämns som *metshaljas*, medan det i Finland kallas *metsänhaltia*. Detta skogsrå uppträder oftast som en åldrig man med långt yvigt skägg. Liknande det Svenska skogsrådet har *metshaljas* urholkad rygg.

Det nämns endast vid ett fåtal tillfällen i sägnerna ett kvinnligt skogsväsen. Det kvinnliga skogsrådet kallas *metsa-piiga*. *Metsa-piiga* beskrivs anta skepnaden av en gammal gumma sittandes på en sten med en stickning eller en vacker kvinna i lång vit klänning. Man kunde dock avslöja *metsa-piigas* härkomst på hennes saknade ögonbryn eller hennes trädliknande rygg.²⁴

Frankrikes skogsrå

Det franska skogsrådet benämns som *dames blanches* (vita damer) och *dames vertes* (gröna damer). Dessa sägs föra vandrare vilse, för att sedan med ett hänskratt förvandla sig till furier och förfölja de vilsegångna.

²³ E. Hellquist, 1902, s. 22

²⁴ G. Granberg, 1935, s. 19, 55, 61

Tysklands skogsrå

I Tyskland kallas skogsrådet *Holzfräulein* (trädfruar), *Waldweibchen* (skogskvinnor), *Moosweibchen* (mosskvinnor) samt *Lohjungfren* (buskjungfrur). Samtliga av dessa kvinnliga skogsväsen är grönklädda. Det sades även finnas manliga skogsväsen med liknande namn. Dessa hade hårig kropp, rynkigt ansikte samt sin bostad i ihåliga träd eller i hyddor gjorda av mossa. Nämda skogsväsen var vänliga och tillmötesgående

Rysslands skogsrå

Det ryska skogsrådet kallas ljeski (*lijes*, skog). Ljeski är manlig och beskrivs ha bockhorn, bocköron, bockfötter, långa klor och skägg. Ljeskis huvud är beklätt med grovt, tovigtt hår, vilket ofta beskrivs vara grönt. Även kroppen beskrivs ibland som hårig

Ljeski beskrivs föra vandrare vilse genom att förvända deras syn, blåsa sand i ögonen på jägare eller frysa fast medarna till slädar. Han kittlar ihjäl vandrare och avslutar sina dåd med ett gapskratt. Ljeski beskrivs även vara djurens herre och vargarna hans hundar. Björnen är hans tjänare och vän, vilken vakar över honom då han druckit för mycket vodka. För att hålla sig väl med Ljeski sker även här tidvis stubboffer.

Polens skogsrå

Polska skogsrån kallas *dziwozony* (vilda kvinnor) och beskrivs vara långa, vackra, atletiska och amorösa skogsväsen. *Dziwozony* går i flock i skogarna och kastar sina långa bröst över axlarna för att inte bli hindrade av dessa när de springer. *Dziwozony* beskrivs ha långt hår med inflätade blommor samt vita klänningar. Unga män sägs vara rädda för att gå ensamma till skogarna, då de kan möta en flock *dziwozony*.

Tjeckiens skogsrå

Tjeckiens skogsrå, *lesni panni* (skogsjungfrur), finns även i Polska sägner. *Lesni Panni* är solitära väsen. De sades bära vita klänningar samt vara försedda med blommor inflätade i sitt långa blonda hår.²⁵

²⁵ G. Granberg. 1934. s 16-17, C. H. Tillhagen. 1995. s 196-200

2.2 Freyja

Freyja var en av de mest dyrkade gudarna i den fornnordiska religionen och var dyrkad över hela Skandinavien, främst i sydöstra Sverige, Oslofjorden samt Norges sydvästkust. Kulterna var dock färre i Sydsverige och Danmark.

Freyja är syster till fruktbarhetsguden Frey och barn till vanen Njord. Freyjas funktioner innefattar fruktbarhet, krig, död samt sejd (trolldom), dock var fruktbarhet den främsta funktionen. Freyja framställs i Eddan som väldigt vacker. I berättelsen om Sörle beskrivs Freyja även som lång.²⁶ Någon närmare beskrivning om hennes gestalt saknas. Dock är gudinnans vitala attribut halsbandet *brisingamen*, en återkommande detalj i hennes gestaltning, vilken tros symbolisera solen samt vara en amulett för barnafödande.²⁷

Till karaktären beskrivs Freyja som sensuell och amorös.²⁸ Freyjas karaktär och gestaltning berörs bland annat i kvädet om Trym. I detta kväde berättas hur jätten Trym har stulit Tors hammare mjollner och kräver att få Freyja till fru i utbyte.

Tor klär sig till Freyja i brudkläder för att kunna återvinna mjollner av Trym. Tor har svårt att behärska sin vrede gentemot Trym och är på väg att avslöja sig. Trym blir emellertid misstrogen då han märker att "bruden" betar sig besynnerligt. Loke räddar dock situationen genom att förklara för Trym att "Freyja" betar sig så egendomligt enbart för att hon trånar så mycket efter denne. Loke förklarar att "Freyja" varken förmått äta eller sova på åtta nätter; det är därför, förklarar Loke, "Freyjas" ögon glöder och hennes aptit är så stor.²⁹

I sången om Fjolsvinn samt i Hyndlas sång framställs Freyja som den älskande och trånande gudinnan.³⁰ Dock beskrivs Freyja av Hyndla löpa ute på nätterna "*Som Heidrun brukar med bockarne ränna*"³¹

I Loketrätan har Loke en dispyt med asarna och vanerna vid Ägirs Gille. Loke anklagar bland annat Freyja för liderlighet, beskyller Freyja för att ha haft samlag med alla närvarande asar och alfer vid Ägirs gille, samt med sin broder Frey. Vidare beskyller Loke Freyja för sejd; "*Loke sade: Tig du Freja! En trollpacka är du*".³²

Sejdekonsten kom enligt Snorre ursprungligen från Freyja, vilken i sin tur lärde ut sejdkonsten till Oden.³³

²⁶ Flatyrbók 1, 1860-1868, s. 378ff

²⁷ K. Mullendorf, 1886, s. 217-260

²⁸ J. de Vries, 2, s. 313

²⁹ Eddan, 1998, s. 100, vers 12,13. Eddan, s. 102 vers 26-28

³⁰ Eddan, 1998, s. 300, vers 48-50

³¹ Eddan, 1998, s. 130, vers 46, 47

³² Eddan, 1998, s. 90, vers, 30-32

³³ Nordiska Kungasagor 1, 1992, s. 27

2.2.1 Freyja som völva

Sejd är den fornnordiska formen av trolldom vilken både kan vara positiv och negativ. I sejd ingår divination, hamnbyte samt magi. Sejd grundar sig på föreställningen att själen kan lämna kroppen och därefter utföra ting. Sejdkonsten utövas av en *völva* (stavnärska). Völvan sitter vanligtvis under divination på en *sejdhjäll* (träställning). Medhjälpare till völvan hjälpte henne att komma i trance med en sejdsång.³⁴

I kvädet om Trym går Tor och Loke till Folkvang för att låna Freyjas fågelhamn, detta påvisar att Freyja som völva även var kunnig inom hamnskite.³⁵

I Valans spådom uppträder Freyja under namnet Gullveig som en sejdkunnig völva, utsänd av vanerna till asarna under deras strid mot varandra. Asarna försöker tre gånger förgöra henne men misslyckas då hon föds på nytt under namnet Heid, vilken beskrivs utföra fördärvbringande sejd. Med Freyjas utspel föds girigheten hos gudarna och striden får sin början. Namnet Gullveig är en personifiering av guldbegäret samt av guld.

*”Heid hon hette,
var till husen hon kom,
en väl siande vala.
Hon signade stavar,
Hon trollade, var hon
Kunde,
Trollade förryckthet.
Alltid var hon älskad
Av onda kvinnor.”*³⁶

Även i Flateyjarbók berättas det om Freyjas förmågor som völva. Freyja uppträder i denna berättelse under namnet Gondul. Gondul möter Kung Hedin vid tre tillfällen i skogen för att med sejd förmå honom att strida med Högne. Hedin finner Gondul lång och mycket skön samt ha en ljuv stämma. Hon bjuder honom att dricka en dryck ur hornet hon håller i. Gondul framställs som otroligt vacker av Hedin; med undantag för det sista mötet med Gondul i skogen, Vid avskedet på det tredje och sista mötet i skogen framställs Gondul som stor och svart av Hedin. Den sistnämnda beskrivningen kan tolkas som Freyjas gestalt i sin roll som förgörerska eller dödsgudinna.³⁷

³⁴ D. Strömbäck, 2000, s. 108-140

³⁵ Eddan, 1998, s. 99, vers 3.

³⁶ Eddan, 1998, s. 8, vers 21- 30

³⁷ Flateyjarbók, 1,1860-1868, s. 378ff

2.2.2 Freyjas funktion som krigs- dödsgudinna

Freyja är ledarinnan för valkyriorna. Valkyriorna är de av diserna som utser dem som skall falla på slagfältet. Hälften av de stupade för Freyja till sitt hem *Folkvang* (*slagfältet*), medan Oden tar andra halvan av de fallna krigarna till Valhalla.

*”Folkvang är den nionde,
och Freja där råder
för hur sittplats i sal skall
fördelas;
hälften av de fallna
har hon att välja,
den andra Oden har.”*³⁸

2.2.3 Freyjas färdmedel

Freyja beskrivs liksom de andra fornnordiska gudarna ha färdmedel. I Eddan berättas det att Freyja kommer till Baldersbålet på en vagn dragen av katter.³⁹

Motivet till att det är katter som drar Freyjas vagn har tolkats på två sätt:

1. Katter kan enligt en uppfattning vara Freyjas dragdjur för att de, liksom Freyja påstås vara liderliga.
2. Katterna har även tolkats som en influens från gudinnan Kybele, vilken färdas på en vagn dragen av pantrar.

Freyja använder sig även av grisen *Hildesvine* (stridssvin) som färdmedel vid strider. Hildesvine omtalar Freyja i Hyndlas sång.⁴⁰ Freyja har ett nära samband med fruktbarhetsgudinnorna diserna. Diserna var ofta beridna; det ingick en rituell ritt i samband med disablötet i Uppsala. I Ynglingatal förekommer även benämningen *hästdis* gällande diserna.⁴¹

³⁸ Eddan, 1998, s. 52, vers 14

³⁹ Eddan, 1998, s.78

⁴⁰ Eddan, 1998, s. 125, vers 7

⁴¹ F. Ström, 1985, s. 193

2.2.4 Freyjas make Od/Oden

Enligt Snorre var Od Freyjas make och beskrivs ofta vara ute på långa resor (Od antas vara en av Snorre konstruerad gud vilken egentligen är den samma som asen Oden).⁴² Freyja, benämnd Mardöll, beskrivs av Snorre sörja sin man mycket och grät av saknad; Mardölls tårar sades bli rött guld, vilket även kallas *Mardölls gråt*.⁴³ Motivet med fruktbarhetsgudinnan som djupt sörjer sin saknade make är ett återkommande tema i Indoeuropeiska religioner. Freyja har även två döttrar, *Hnoss*, som betyder *juvel* samt *Gersimi* vilket betyder *ädelsten*.⁴⁴

2.2.5 Freyjas samband med diserna

Diserna är benämningen på ett kollektiv fruktbarhetsgudinnor (diserna var även döds gudinnor i sin funktion som valkyrior), utan direkta individuella namn; vilka Freyja som fruktbarhetsgudinna står nära. Disadyrkan var omfattande, men det starkaste fästet för disadyrkan samt disablot var i Uppsala. Disablotet skedde på våren, enligt Adam av Bremen på vårdagjämningen. I samband med disablotet ägde även disatinget ägde rum.⁴⁵ I *Ynglingatal* samt *Historia Norwegiae* berättas det om *en* dis, i stället för flera. Vid disablotet fanns även en *disarsal*, vilket betyder *disens sal*. Denna enda dis tros vara Freyja ”den stora disen”.⁴⁶

2.2.6 Benämningar på gudinnan Freyja

Freyja som namn betyder frun/härskarinnan. Freyjas namn var ursprungligen ett högt värdat ord, gett till nobla kvinnor vilka kallades *frúar*. Kvinnor som rådde över sina egna egendomar kallades *freyja*. Freyja benämndes även vid andra namn vilka jag redogör för nedan:

Gullveig

Gullveig var namnet Freyja använde som völva i kriget mellan vanerna och asarna. Gullveig förgörs och Freyja återföds under namnet *Heid*.

Mardöll

Namnet Mardöll betyder Den lysande.

Gefn

Namnen Gefn betyder troligtvis Den givande. Gefn tros vara samma ord som *gefa*, vilket betyder ”giva”, och kan tillskrivits Freyja med hänvisning till hennes aspekt som fruktbarhetsgudinna.

Sýr

Namnet Sýr betyder *Suggan* och syftar troligtvis på Freyjas roll som krigsgudinna.

Menglod

⁴² L. M. Hollander, 1950, s. 304-308

⁴³ J. de Vries, 1927, s. 97.

⁴⁴ The Poetik Edda, 1928, s.178.

⁴⁵ Adam av Bremen, 1984, s. 163, 253.

⁴⁶ B. M. Näsström 1995, s. 86,87

Freyja benämns som Menglod (*den halssmyckesglada*) i samband med sitt ägarskap av brisingamen. Brisingamen blir, efter diverse händelser, upphov till att Freyja lovar Oden att få två kungar (*Hedin* och *Högne*) att kämpa mot varandra i en ändlös strid.

Härn, Hörn

Namnen Härn och Hörn sammanhänger troligtvis med *hör*, vilket var ordet för lin. Detta påvisar att Freyja även hade funktionen som linodlingens befrämjerska.

Gondul

Gondul var namnet Freyja antog då hon mötte kung *Hedin* i skogen för att med sejd förmå honom att fortsätta striderna mot *Högne*.

Skjalf

Namnet Skjalf benämns Freyja vid då hon uppträder som bröllorens beskyddarinna.

Vanadis

Vanadis betyder ”kvinnan av vanerna”, samt påvisar Freyjas koppling till diserna.⁴⁷

2.2.7 Offerlundar och offerträd

Den centrala punkten i fornnordisk religion var offerlunden eller offerträdet. Kristendomen förbjöd efter religionsskiftet dyrkan av landvättar eller andra väsen som tänktes bo i lundar.⁴⁸ Även i landskapslagarna återkommer förbudet att dyrka gudar samt andra väsen vid lundar och träd i skogen.⁴⁹

⁴⁷ H. Sthål, T. Andersson, 1974, s.108-116

⁴⁸ O. Olsen 1966, s. 236, Brink 1992, s. 107-111

⁴⁹ O. Olsen, 1966, s. 85

3. Komparativ undersökning av skogsrået och Freyja

Den komparativa undersökningen grundas på samhörigheterna mellan den fornnordiska fruktbarhetsgudinnan Freyja och skogsrået.

3.1 Freyja och skogsråets gestaltning, karaktär samt funktioner

Jämförande tabell gällande Freyja och skogsråets gestalt, karaktär, högtid samt funktion

	<i>Freyja</i>	<i>Skogsrået</i>
Gestalt	Vacker Stor byst Långt hår Vacker röst	Vacker Stor byst Långt hår Vackert skratt
Karaktär	Amorös Oemotståndlig för män Hamnskiftare Ensam stark kvinna Gråter, sörjer Od	Amorös Oemotståndlig för män Hamnskiftare Ensam stark kvinna Gråter, sörjer NN
Funktioner	Fruktbarhet Kärlek Förgörande krafter Magi	Fruktbarhet Kärlek Förgörande krafter Magi
Högtid	Våren (vårdagjämningen)	Våren (valborgsmässoafton)

3.1.1 Gestalt och karaktär

Både Freyja och skogsråets karaktär samt gestalt har starka amorösa inslag. Detta tros vara skogsråets ursprungliga karaktär. I gestaltningen beskrivs nämnda vara mycket vackra, bära långt hår och vara storbystade. Skogsråets skratt beskrivs vara klingande och vackert. Även Freyjas stämma beskrivs vara mycket vacker av kung Hedin då han möter henne i skogen. Freyja och skogsrået framställs även vara starka kvinnor med en make endast skymtandes i bakgrunden.

Freyjas make Od var ofta ute på långa resor. Freyja beskrivs sörja sin man och gråta av saknad. Fruktbarhetsgudinnor som djupt sörjer sin saknade make är ett motiv från Indoeuropeiska religioner. Skogsrået beskrivs i flera sägner gråta efter sin förlorade man (vilken har återvänt till sin hustru).

3.1.2 Funktion

De amorösa inslagen förekommer i nästan alla skogsråföreställningar och är till synes grundat på fruktbarhet. Det starka fruktbarhetsmotivet samt föreställningen om ett antropomorft skogsrå är mycket gamla och är troligtvis den ursprungliga skogsråföreställningen; utifrån det ovan nämnda kan man ana ett samband med den förkristna religionens fruktbarhetsgudinna Freyja och skogsrådet. Som krigs- och döds-gudinna har Freyja de förgörande funktionerna. Skogsrådet har inte samma starka funktion som förgörandeväsen, dock kan man finna spår av detta i hur skogsrådet bränner kolare i milan, skjuter jägare, hämnas oförrätter, förvänder synen för människor, samt för vandrare vilse. Även skogsrådets urholkade rygg och gestalt som gammal gumma skulle kunna vara symboler för hennes förgörande aspekter.

Skogsrådet beskrivs byta hamn samt utföra magi. Freyja som völva utförde likaså magi samt var hamnbytare.

3.1.3 Högtider

Som Freyjas högtid har jag använt mig av disablotten då Freyja uppfattas som den största disen. Disablotten uppges ha ägt rum på våren, eventuellt på vårdagjämningen. Skogsrådets högtidsdag inföll på valborgsmässoafton. Båda dessa högtider är fornnordiska kalendariska fruktbarhetsriter. Vilket leder till antagandet att Freyjas och skogsrådets högtider har ett samband.

3.1.4 Offer

I den fornnordiska religionen skedde offer vid offerträd samt i offerlundar. I landskapslagarna blev det senare förbjudet att offra vid träd eller lundar i skogen. Skogen var även offerplats för skogsrådet. Detta samband mellan de fornnordiska offerplatserna och offerplatserna för skogsrådet kan vara ett undermedvetet utslag av kultkontinuitet.

Vid en utsago om skogsrådet berättas att skogsmannen och skogsrådet ofta var synliga intill en gammal källa omgiven av stora stenar. Offer till diserna brukade ske vid källor. Det är inte helt främmande att föreställa sig att disadyrkan kan ha skett vid denna källa främst med tanke på de säregna stenarna som uppges omge källan.

3.1.5 Lucia, mor till skogsrådet

Bland teorierna om skogsrådets uppkomst finns en allmän sägen om att *Lucia* (ljusdrottning) ska vara mor till ett antal naturväsen, däribland skogsrådet. Adams första hustru enligt den hebreiska mytologin är *Lilith* och är troligtvis den som avses i nämnd sägnen. Lilith tros vara besläktad med den mesopotamiska fruktbarhetsgudinnan *Ninlil*. Ninlil i sin tur är föregångare till den sumeriska fruktbarhetsgudinnan *Inanna* vilken beskrivs vara himlen och jordens drottning. Inanna anses även vara morgon- och aftonstjärnans gudinna.⁵⁰

Betydelsen i Freyjas namn Mardöll har bland annat tolkats som ”den som skiner över havet”, vilket tros ha ett samband till stjärnan *Stella Maris*.⁵¹ Sambandet med dessa gudinnors funktioner, samt att den fornnordiska traditionen levde kvar till viss del i sägner hos allmogen kan ha resulterat i att Freyja vid en del tillfällen blandades ihop med Lucia eller

⁵⁰ D. Wolkstein, S. Noah Kramer, 1983, s.8

⁵¹ M. Giebel, 1990, s. 167

Lilith i nämnda ursprungssägner. Lucia eller Lilith tror jag därför kan representera gudinnan Freyja i nämnda sägen. Det skulle innebära att Freyja sågs som mor till bland annat skogsrået. Grunden till skogsrået.

3.1.6 Odens jakt

Jag har i den beskrivande delen vidrört sägnen om *Odens jakt* vilken jag skall fortsätta att behandla här. Jag har tyvärr inte lyckats finna alla Odens jakt- sägner, men jag antar att de jag saknar är liknande dem jag nu ska redovisa.

I Odens jakt framställs skogsrået vara jagat av Oden. Skogsråets långa fladdrande hår och stora långa bröst är en återkommande gestaltning av henne, vilket påvisar skogsråets roll som fruktbarhetsväsen i sägnerna om Odens jakt.

”Bäst de va kom dä ett fruntimmer mä hängane hår, å brösta hang på henne, å ho va nästan naka.” (Vrml, Gillberga 1927).

Hyltén-Cavallius beskrivning av skogsråmotiven i Odens jakt uttrycker han på följande sätt:

*”har fordom blifvit sedd såsom en skinnklädd qvinna, farandes fram genom luften med utslaget hår och de långa brösten uppslängda på axlarne. Det är i denna skepnad som hon jagas och skjutes av Oden. I den yngre sägnen är hon däremot en fager jungfru, skön och förförisk, när man ser henne framifrån; men får någon se henne på ryggen, så är hon baktill ihålig som en ruten stubbe, som en tråsvälta (ett kullfallet träd, eller ett baketråg).”*⁵²

Det nämns inte i någon av Odens jakt sägnerna om vad skogsrået färdas på under jakten. Hyltén-Cavallius nämner att skogsrået kommer farandes fram genom luften, vilket då gör det troligt att även Oden far fram genom luften i sin jakt på skogsrået. Dock föreställer jag mig att Oden rider på en häst då han jagar skogsrået. Det leder till antagandet att även skogsrået i den ursprungliga versionen flög över himlen på en häst. Vilket även Freyja och Oden troligtvis föreställs göra i de tidiga versionerna av Odens Jakt.

Enligt den ursprungliga myten sker Odens jakt (*Den vilda jakten*) sent på hösten. Oden (i myten benämnd som Jólnir, de dödas gud) troddes vara anförare av stora andeskaror som färdades omkring i stora ansamlingar genom luften.⁵³

I en senare myt om Odens jakt förekommer det att Oden, och/eller Freya vistas ute under julnatten för att ställa till problem för de vägfarande. I en skildring från Småland berättas det om detta:

*”Om en bonde hade varit slarvig nog att glömma ett redskap ute under natten så kommer Freja och sätter sig på det varefter det blir odugligt”*⁵⁴

⁵² Hyltén-Cavallius, 1921-1922, s. 208

⁵³ Flateyjarbók 1, 1860-1868 s. 564

⁵⁴ E. Elgquist, 1929, s. 94-95

3.1.7 Jämförelser av Odens jakt

I den ursprungliga myten om Odens jakt anför denne ensam de avlidnas andar. I den senare sägnen, vilken uppkommer först efter religionsskiftet, är både Freyja och Oden nämnda, men nu har myten omformats till att Oden och/eller Freyja ställer till med okynne för människorna. Det är även intressant att Freyja gör ett redskap odugligt genom att vidröra det. Detta är även ett återkommande motiv i skogsråföreställningarna. Skogsrået gör i dessa sägner redskap obrukbara genom att vidröra eller blåsa på dem.

Utvecklingen i myten om Odens Jakt

<i>Version</i>	<i>Central person</i>	<i>Sekundära personer</i>
1.	Oden	Avlidnas andar
2.	-	Oden, Freyja
3.	Oden	Skogsrået

I Odens Jakt på skogsrået framställs skogsrået, vilket jag tidigare nämnt, med stora bröst, långt flygande hår och ofta naken. Det är väsentligt att uppmärksamma denna fruktbarhetsgestaltning av skogsrået i denna sägen, då skogsrået och Freyja har mycket gemensamma karaktärsdrag. Karaktärsdragen sammanfaller med ovan nämnda redogörelse av Odens jakt, vilket gör att jag håller för sannolikt att det i skogsråföreställningen kan vara en demoniserad Freyja som jagas av Oden.⁵⁵

3.1.8 Skogsråets svans och Freyjakulten

Jag har koncentrerat mig på skogsråets svans då den varianten av skogsråmotivet förefaller vara den äldsta, medan den urholkade ryggen beskrivs vara en yngre version av skogsråets utseende samt tros vara en influens från skogsväsen söderut.

Svensenmotivet inom skogsråföreställningen är ursprungligen begränsat till ett västligt område och tros vara ett kriteriemotiv avsett för att påvisa skogsråets väsentillhörighet i förhållande till människan. Detta är mycket möjligt. Men jag kan även tänka mig (med utgångspunkt att skogsrået har en koppling till Freyja) att svansen kan vara en kvarleva av Freyjas hamnskifte och/eller verka som en fruktbarhetssymbol. Det sistnämnda grundat på en återkommande beskrivning av svansen i form av en kosvans, vilket kan kopplas till fruktbarhet, då kor är i många kulturer är en fruktbarhetssymbol.

Hästsvans är även ett av de mest återkommande svansmotiven som också kan kopplas till gudomlighet samt fruktbarhet. I den fornnordiska religionen var hästen högt aktad samt var disernas heliga djur. Diserna är fruktbarhetsgudinnor där Freyja var den ledande disen. Detta gör att man troligtvis kan sammankoppla hästsvansen till Freyja och därmed även till fruktbarhet.

Jag har jämfört det ursprungliga svansmotivets geografiska utbredning samt den yngre urholkade ryggenmotivet med Freyjakultens utbredningsområde. Det skall dock tilläggas att en exakt geografisk gräns mellan svansenmotivet samt urholkade ryggenmotivet är omöjlig att dra på grund av ortbefolkningsblandning. Detta rör sig dock endast om en ytterst liten påverkan av och kommer därför inte inverka på resultatet av undersökningen.

⁵⁵ G. Granberg, 1935, s. 108-110, 252

Jämförelse mellan Freyjakulten och skogsråets bakdel

	<i>Svensenmotivet</i>	<i>Urholkade ryggen motivet</i>
Freyjakulten stark		
Sydöstra Sverige	Sydöstra Sverige	-
Norges sydväst kust, Oslofjorden	Södra Norge, sydöstra Norge och sydvästra Norge	-
Freyjakulten svagare		
Skåne	-	Skåne
Sydligaste Sverige samt Danmark	-	Delar av Västergötland, Bohuslän, Småland och Danmark

Min slutledning av ovanstående tabell blir att svansenmotivet påträffas där Freyjakulten hade starkast fäste, medan urholkaderyggenmotivet är starkast där Freyjakulten var svagare.

3.1.9 Skogsråbenämningar

Jag har undersökt skogsråbenämningarnas intensitet samt lokalisering och jämfört det med Skogsråets svansenmotivet samt urholkade ryggenmotivet; vilket jag påvisar i tabellen nedan.

Jämförelse mellan skogsråbenämningar samt geografisk lokalisering

<i>Respektfulla skogsråbenämningar</i>	<i>Vanvördiga skogsråbenämningar</i>
Alla rå- benämningarna	-
Skogskärring	-
Skogsfru	-
Skogsjungfru	Skogstippa
Trollkärringen	Skogssnuva
Egennamn	Torspjäska
<i>Lokalisering</i>	
Sydvästra samt sydöstra Sverige	Sydligaste Sverige
Jämtland, Härjedalen samt angränsande områden i Norge. Åland	Gotland

Slutsatsen av ovanstående är att där svansmotivet var påtagligast benämndes även skogsrådet vanligtvis med respektfulla eller familjära benämningar; medan i sydligaste Sverige, där urholkade ryggen motivet var brukligast benämnde man ofta skogsrådet med vanvördiga namn. Även Freyjakulten var svag vid sistnämnda platser.⁵⁶

⁵⁶ G. Granberg, 1994, s. 84-86, A. Baekdtedt, 1997, s.149

4. Sammanfattning

Enligt G. Granberg kan skogsråföreställningen vara en avspegling av nordbornas psyke vid vissa natur och näringsförhållanden.⁵⁷ Dock går inte skogsråföreställningens utformning i Norden att förklara på ovanstående sätt då finnarna samt många av de slaviska folkens skogsråföreställning på många sätt är annorlunda än den svenska/norska föreställningen. Detta trots att naturen samt näringsförhållanden är mycket lika och borde uppvisa liknande etniska drag rörande skogsrådet.

Det Svenska/norska skogsrådet är unikt i jämförelse med andra länder runt om, vilkas skogsråföreställningar liknar varandra. Danmark har ellekvinnor som i viss mån påminner om skogsrådet. Men ellekvinnan verkar vanligtvis i grupp, ofta tillsammans med män och barn av ellefolket.

Skogsrådet beskrivs uppkommit först efter religionsskiftet. Exakt när sägnerna om skogsrådet börjar och blir till ett mytiskt väsen finns det inga uppgifter om, men *Odens jakt* är en gammal fornnordisk myt vilken någon gång efter religionsskiftet började innefatta Freyja för att sedan vidareutvecklades till sägnen om *Odens jakt* på skogsrådet.

Freyja med den amorösa karaktären och fruktbarhetsfunktionerna, blev en av de mest anstötliga fornnordiska gudomarna efter religionsskiftet. Freyja blev (tillsammans med de andra fornnordiska gudomarna) demoniserad av de kristna. Asarna Oden och Tor hade inte samma amorösa karaktär som Freyja. På grund av detta förmådde troligtvis Oden och Tor behålla en stor del av sin ursprungliga karaktär trots demoniseringen. Freyja, vilken hade en påtaglig sexuell funktion, försvann till största delen ur människornas liv; men levde kvar, enligt mig, i en nyvunnen skogsråhamn. I rollen som skogsrå kan jag se Freyja transformerad till ett amoröst fruktbarhetsväsen vilkens områden inte bara är fruktbarhet och erotik, utan även kärlek, styrka och förgörelse.

Om skogsrådet är en avspegling av Freyja, vore det inte helt omöjligt att tänka sig Freyjas bror Freyja i skogsmannens gestalt, men då endast som Freyjas partner.

Med ovanstående redovisat, vill jag mena att skogsrådet kan uppfylla kriterierna för att vara arvtagerska till fruktbarhetsgudinnan Freyja.

⁵⁷ G. Granberg, 1935, s. 275

Litteratur

Klassiska källor

Adam av Bremen, Historien om Hamburgstiftet och dess biskopar, övers. E. Svenberg, Stockholm, 1984

O. Svebilius, Enfaldig Förklaring Öfwer Lutheri Lilla Catechismum, Stockholm och Uppsala, 1714

Fornskandinaviska texter

Eddan, De nordiska guda- och hjältesagorna, övers. Brate, E., Stockholm 1998

The Poetik Edda, övers. Holander, A., 1928

Flatyrbók, 1-3, Christiania, 1860-1868

Nordiska Kungasagor 1, övers. Johansson, K. G., Stockholm, 1992

Tidskrift

Posten, d. 22 mars, Stockholm, 1769

Övrig litteratur

Baeksted, A., Nordiska gudar och hjältar, Norbok, Oslo, 1997

De Vries, J., Die melt der Germanen, Leipzig, 1927

Elgquist, E., Vad man i Varend kan berätta om Odin och Fröa, Folkminnen och Folktankar, 1929

Giebel. M., Das Geheimnis der Mysterien, Zürich, 1990

Granberg, G., Skogsrådet i yngre nordisk folktradition, Appelbergs Boktryckeriaktiebolag, Uppsala, 1935

Haberlandt, M., Die indogermanischen Völker Europas, Stuttgart, 1928

Haberlandt, M., A., Die Völker Europas, Stuttgart, 1928

Hellquist, E., Svensk etymologisk ordbok, Lund, 1920-22

Hollander, L. M., The Old Norse God Odr, Journal of English and German Philology, 1950

- Hyltén-Cavallius, G. O., Wärend och Wirdarne: ett försök i svensk ethnologi, 2: a uppl., Stockholm, 1921-1922
- Krohn, K., Skandinavisk mytologi, Helsingfors, 1922
- Landtmanson, S., Studier över Västgötamålets l- och r- ljud, Stockholm, 1905
- Levander, L., Om *ra* "mytiskt väsen", i Nysvenska studier, Stockholm, 1923
- Mullendorf, K., "Frija und der Halsbandsmythos", Zeitschrift für deutsches Altertum, 1886
- Näsström, B. M., Blot, Pax Forlag, Oslo, 2001
- Näsström, B. M., Freyja– the Great Goddess of the North, Lunds studies in history of religions (1103-4883; 5) Almquist och Wiksell international, Stockholm, 1995
- Olsen, O., Horg, hov og kirke. Historiske og arkeologiske vikingastudier, Köpenhamn, 1966
- Schön, E., Folketro från förr, Ebbe Schön och Carlsson Bokförlag, Stockholm, 2001
- Ström, F., Nordisk hedendom, Tro och sed i förkristen tid, Novum Grafiska Ab, Göteborg, 1997
- Strömbäck, D., sejd, Gidlunds förlag, Södertälje, 2000
- Sthål, H., Andersson, T., Nordiska namn, Festskrift till Lennart Moberg 13 dec., Uppsala, 1974
- Tillhagen, C. H., Skogarna och träden, Carlssons Bokförlag, Stockholm, 1995
- Von Sydow, C. W., Spöktro och vättetro, i Fm o Ft, 1925
- Wolkstein, D., Kramer, S. N., Inanna, Himlen och Jorden drottning, Trevi, Stockholm, 1983